

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

140:1 • 2020

Inget nio till fem-jobb

Bondeståndets sekreterare och dennes inflytande i
frihetstidens riksdag 1720–1772

MARTIN ALMBJÄR

Uppsala universitet och
Universidad Pablo de Olavide, Sevilla

I den här uppsatsen undersöks bondeståndets sekreterare och deras position och sysslor. Ur denna infallsvinkel analyseras bondeståndets politiska inflytande, partiernas betydelse för ståndets utveckling och riksdagens byråkratiska drag. Sekreterarna hade en tydlig övervakarposition men partiernas uppkomst och riksdagens kontroll över statsbudgeten och tillsättningen av tjänster komplicerade bilden. Samtidigt kom sekreteraren att stödja bondeståndet med sakkunskap och ett alltmer avancerat byråkratiskt maskineri. Under frihetstidens gång blev han en viktig del av böndernas politiska arbete.

Inledning

Den här uppsatsen behandlar förhållandet mellan bondeståndet och bondeståndets sekreterare under frihetstiden. Syftet är att utröna relationen dem emellan och komma fram till vem som kontrollerade vem samt undersöka vilken funktion sekreteraren fyllde i ståndets arbete. Undersökningen rör sig över hela frihetstiden och källmaterialet utgörs av upplysningar i tidigare forskning, biografiska artiklar och bondeståndets tryckta riksdagsprotokoll. Frihetstiden innebar nya förutsättningar för det politiska styret. Regenten fortsatte att vara den formella ledaren i riket men mycket av den politiska makten hamnade i ständernas händer.

Artikeln har granskats av två externa lektörer enligt modellen *double blind peer review*.

Martin Almbjär, f. 1982, är fil. dr i historia och innehar en VR-finansierad post-doc vid Uppsala universitet och Universidad Pablo De Olavide, Sevilla. Han disputerade år 2016 med avhandlingen *The voice of the people? Supplications submitted to the Swedish Diet in the Age of Liberty, 1719–1772*. För närvarande kretsar hans forskning kring krediter och genus i tidigmodern och modern tid; internationell handel, statsformering och konsuler kring 1700-talets medelhav; samt suppliker och politisk historia i Sverige och internationellt. Författaren skulle vilja tacka de två anonyma granskarna, högre seminarier vid historiska institutionen i Uppsala, Jonas Nordin, Philip Loft och Joakim Scherp för värdefulla kommentarer.

E-post: martin.almbjar@hist.uu.se

Medan adeln dominerade riksdagen i början av frihetstiden var det de ofrälse stånden som höll i taktpinnen mot slutet. Bland dem var bönderna starkt drivande, med historikern Anders Claréus ord var de ”på offensiven”.¹ Som jag ämnar visa i uppsatsen var sekreteraren av stor betydelse för böndernas ökade status och inflytande på riksdagens arbete, samtidigt som sekreteraren formellt skulle övervaka bönderna och hålla dem i schack. Det var en situation som inte låter sig förklaras utifrån ömsesidigt uteslutande begrepp som tvång och interaktion.

Till att börja med förflyttar vi oss till frihetstidens näst sista riksdag. Mitt under rådande riksdag den 18 november 1769 somnade Olof Håkansson in. Han hade med ett undantag varit bondeståndets talman sedan 1738 och personifierade på många sätt bondeståndets stigande politiska betydelse och anseende i riksdagen. Den 24 november begravdes han i Riddarholmskyrkan. I sin dagbok har den adlige riksdagsmannen Daniel Tilas beskrivit begravningståget: adeln, prästerna och borgarna gick först med respektive ordförande och två ledamöter i täten. Sist i tåget kom bondeståndet, med talmannen längst fram ”ledsagad af ståndets secreterare Lagman Paléen och en ledamot”. Till skillnad från de andra ståndens sekreterare, som också gick i tåget men efter respektive arbetsgivare, hade bondeståndets sekreterare förärats en hedersplats längst fram. Tilas, en skarp iakttagare, hade inget att anmärka om det hela. Det kan alltså inte ha varit kontroversiellt.²

Den enkla slutsatsen är att bondeståndets sekreterare hade en viktig position inom sitt stånd och åtnjöt hög status, åtminstone lagman Paléen. Situationen var emellertid mer komplicerad än så. 1723 års riksdagsordning stadgade att alla stånd skulle ha en sekreterare, men till skillnad från de andra stånden fick bondeståndet inte välja sin egen. Denna bestämmelse kan i sin tur spåras tillbaka till 1617 års riksdagsordning som stipulerade att konungen utnämnde sekreteraren, för att råda bot på den oordning som man menade rått tidigare då bönderna anlätade skrivare vid behov. Tidigare forskning verkar överens om att det uttalade syftet med kungens utnämningssrätt var att kunna påverka ståndet i rätt riktning, Sven Grauers utpekar till och med sekreteraren

1. Anders Claréus, ”På offensiven: Bondeståndet under slutet av frihetstiden”, i Marie-Christine Skuncke & Henrika Tandefelt (red.), *Riksdag, kaffehus och predikstol: frihetstidens politiska kultur 1766–1772* (Stockholm 2003) s. 95–104.

2. Daniel Tilas, *Anteckningar från riksdagen 1769–1770*, Olof Jägerskiöld (utg.) (Stockholm 1977) s. 178–179.

som "ståndets ledare".³ I och med frihetstiden övergick utnämningssrätten till ständerna. När alla stånden valt talman samlades dessa för en så kallad talmanskonferens och utsåg sekreteraren. Även om riksdagsordningen garanterade bönderna vetorätt, dock på villkor att ståndet var enigt, och att ingen adelsman kunde sitta på posten, hamnade valet ändå i de andra ståndens händer.⁴

Dessutom stod det i riksdagsordningen att sekreteraren, förutom att hjälpa ståndet, skulle se till att bönderna inte gjorde något "som emot regeringssättet och riksens fundamentallag jemte samtelige ständernes frij- och rättigheter kan försökas".⁵ Ståndet fick alltså en konstitutionell övervakare som skulle se till att grundlagen följdes. Bestämmelsen misstänkliggjorde och missgynnade bondeståndet då riksdagsordningen nekade bondeståndet säte i det viktiga sekreta utskottet som bland annat bestämde om skatter, försvaret och utrikespolitik. Bestämmelsen existerade framför allt för att hindra bondeståndet från att utöka kungens makt, vilket de försökte 1723, men likväl innebar varje försök från bondeståndet att uppnå politisk paritet med de andra stånden ett grundlagsbrott. Sådana skulle sekreteraren beivra. Ska vi alltså i stället förstå sekreterarens plats långt fram i processionen som ett tecken på hur överheten kontrollerade bondeståndet?

Tidigare forskning är inte överens. Ragnar Olsson, som studerat bondeståndets organisation, menar att sekreteraren skulle leda bönderna i en av överheten önskvärd riktning och agerade som en juridisk auktoritet. Samtidigt menar Olsson att sekreterarna på olika sätt hjälpte ståndet genom att besitta juridisk kompetens och i olika sammanhang fick representera ståndet.⁶ Fredrik Lagerroth antar däremot ett mer cyniskt perspektiv. Sekreteraren var ståndets "förmyndare" och juridiska auktoritet, och behövde inte anstränga sig speciellt mycket för att leda

3. Ragnar Olsson, *Bondeståndet under den tidigare frihetstiden: Val, organisation och arbetsätt* (Lund 1926) s. 69–71; Sven Grauers, *Sveriges riksdag: Historisk och statsvetenskaplig framställning*, 4. Riksdagen under den karolinska tiden (Stockholm 1932) s. 203; Nils Ahnlund, *Sveriges riksdag: Historisk och statsvetenskaplig framställning*, 3. Ståndsriksdagens utdanning 1592–1672 (Stockholm 1933) s. 138, 143, 509–511; Joakim Scherp, *De ofrälse och makten: En institutionell studie av Riksdagen och de ofrälse ståndens politik i maktodelningsfrågor 1660–1682* (Stockholm 2013) s. 87–88, 163, 167, 207–208.

4. 1723 års riksdagsordning § 11, i Axel Brusewitz, *Frihetstidens grundlagar och konstitutionella stadgar* (Stockholm 1916) s. 238–239.

5. Brusewitz (1916) s. 238; Olsson (1926) s. 69–74.

6. Olsson (1926) s. 73, 76–79, citat på s. 77.

ståndet rätt i grundlagsfrågor.⁷ Enoch Ingers menade att sekreterarens "husbonde" var sekreta utskottet och att sekreteraren gick emot standet när han ansåg att grundlagsbrott förelåg. Att de andra stånden tillsatte sekreteraren var indikativt för bondeståndets "omyndighetstillstånd". Samtidigt menar Ingers att samarbetet mellan sekreteraren och bönderna generellt sett fungerade bra och att sekreterarna stöttade bondeståndet genom att förklara lagar och bestämmelser.⁸ Erland Alexandersson, som studerat bondeståndet från 1760 till 1772, påvisar visserligen att sekreteraren och bondeståndet kunde vara oense i olika frågor och att sekreteraren blandade sig i debatterna, men att sekreterarna var "lojala mot bondeståndet och deras beslut och strävanden". Alexandersson menar att sekreteraren i viss mån kan ses som en partipolitisk "inpiskare" men i slutänden var bondeståndets "tjänsteman".⁹

Sammantaget utgör Lagerroth och Alexandersson ytterligheterna med Ingers och Olsson liggande emellan. Endast Olsson och Alexandersson bygger sina argument på empirisk forskning, i Olssons fall en kortfattad undersökning. Alexanderssons tes är tyvärr empiriskt begränsad till slutet av frihetstiden. Det saknas alltså en empirisk undersökning som tar ett helhetsgrepp på hela frihetstiden. Även om uppsatsformatet inte tillåter en uttömmande undersökning tänker jag skapa en helhetsbild genom att fokusera på ett antal nyckelpunkter.

Denna helhetsbild är viktig av tre anledningar. För det första har ämnet bäring på den diskussion som präglat svensk tidigmodern forskning under flera årtionden, där forskare diskuterar i vilken utsträckning allmogen kunde påverka de stora politiska skeendena och motsätta sig statens krav, eller åtminstone utverka fördelar i utbyte mot statens resursuttag. Att bönderna satt i riksdagen legitimerade statens politik och Jan Glete har till och med argumenterat för att böndernas representation i riksdagen förklarar Sveriges stormaktstid. Deras aktiva deltagande och förhandlande tillät staten att extrahera mer av samhällets resurser än den kunnat annars, i utbyte fick allmogen beskydd av staten.¹⁰ Men

7. Fredrik Lagerroth, *Sveriges riksdag: Historisk och statsvetenskaplig framställning*, 6:2 Frihetstidens maktägande ständer 1719–1772 (Stockholm 1934) s. 112–113.

8. Enoch Ingers, *Bonden i svensk historia*, 2 (Stockholm 1948) s. 28.

9. Erland Alexandersson, *Bondeståndet i riksdagen 1760–1772* (Lund 1975) s. 90–99, citat 96, 98–99; se även Pentti Renvall, *Finsk representation i Sveriges riksdag* (Stockholm 1967) s. 295, 304, 326–327.

10. För ett urval av texter där denna ståndpunkt hävdas i olika utsträckning, se Eva Österberg, "Bönder och centralmakt i det tidigmoderna Sverige: Konflikt – kompromiss – politisk

om bondeståndet dompterades av sin sekreterare till att följa överhetens linje borde vi snarare lyssna på de forskare, framför allt Michael Roberts, som hävdade att bondeståndets politiska medverkan var passiv och endast legitimerade statens tvångsmakt, eller åtminstone inte ledde till någon nämnvärd ökning i inflytande.¹¹ Diskussionen om den svenska allmogens politiska inflytande har visserligen primärt handlat om stormaktstiden, men den är minst lika relevant för frihetstiden då de grundläggande juridiska och politiska strukturerna inte började luckras upp förrän 1789.¹²

För det andra berör sekreterarfrågan partiernas inflytande under frihetstiden. Som vi såg ovan så menar såväl Ingers som Alexandersson att partiloyalitet styrde sekreterarnas agerande. Vad ett frihetstida parti var för något är emellertid omtvistat, likaså deras storlek och i vilken utsträckning partitillhörighet styrde riksdagsledamöternas agerande under riksdagarna. Generellt sett kan man säga att modern forskning tillskriver partierna mindre betydelse än vad äldre forskning gör. Historiografiska spörsmål har haft tydlig påverkan. Ludvig Stavenow och Fredrik Lagerroth såg till exempel studiet av frihetstiden och dess partier som något med tydliga paralleller till demokratifrågan och partier kring sekelskiftet 1900. Senare forskare som till exempel Karin Sennefelt och Patrik Winton har däremot haft ett bredare kultur- och socialhistoriskt intresse för det politiska livet och försöker förstå politisk organisering utifrån dåtida sammanhang.¹³

kultur", *Scandia* 55:1 (1989) s. 73–95; Nils Erik Villstrand, *Anpassning eller protest: Lokalsamhället inför utskrivningarna av fotfolk till den svenska krigsmakten 1620–1679* (Åbo 1992); Jan Glete, *War and the state in early modern Europe: Spain, the Dutch Republic and Sweden as fiscal-military states, 1500–1600* (London 2002) kap. 5; Mats Hallenberg et al., "Organization, legitimation, participation: State formation as a dynamic process – the Swedish example, c. 1523–1680", *Scandinavian journal of history* 33:3 (2008) s. 247–268.

11. Se framför allt Michael Roberts, *The Swedish imperial experience, 1560–1718* (Cambridge 1979) s. 65–70, 76–78; och även Jan Lindegren, "The Swedish 'military state', 1560–1720", *Scandinavian Journal of History* 10 (1985) s. 305–336; Sven A. Nilsson, "Imperial Sweden: Nation-building, war and social change", i Arne Losman et al. (red.), *The age of New Sweden* (Stockholm 1988) s. 16–19, 25–26.

12. Harald Gustafsson, *Political interaction in the old regime: Central power and local society in the eighteenth-century Nordic states* (Lund 1994) s. 132–134.

13. För den historiografiska utvecklingen fram till och med 1970-talet, se Hugo Valentin & Birger Sallnäs, *Frihetstiden inför eftervärlden* (Stockholm 1964) och Michael F. Metcalf, "The first 'modern' party system? Political parties, Sweden's Age of Liberty and the historians", *Scandinavian Journal of History* 2:2 (1977) s. 265–287; För ett urval av senare verk som kritiskt diskuterat partibegreppet och dess betydelse, se Michael F. Metcalf, *Russia, England and Swedish party politics 1762–1766: The interplay between great power diplomacy and domestic politics during Sweden's Age of Liberty* (Stockholm 1977); Gunnar Sundberg, *Partipolitik och regionala intressen 1755–1766: Studier kring det bottniska handelstvängets hävande* (Stockholm 1978);

Jag kommer här inte ta ställning för en specifik definition av parti eftersom det inte är nödvändigt. Det räcker att konstatera följande: alltmer sofistikerade och organiserade nätverk, som kallades partier i samtiden, existerade under frihetstiden. Dessa nätverk kunde organiseras kring patron- och klientband, vänskaps- och släktrationer eller politiska ställningstaganden och var oense med varandra i vissa konstitutionella, administrativa, utrikespolitiska och ekonomiska frågor. De befann sig från och med 1730-talet i en kamp om inflytande och positioner. Det är denna kamp som Alexandersson och Ingers menar påverkade sekreterarens agerande. Om de har rätt visar det på partiernas betydelse även för det administrativa arbetet och att vi bör uppvärdera partiernas betydelse i frihetstidens politiska kultur.

För det tredje belyser uppsatsen den viktiga frågan om den tidigmoderna riksdagens organisatoriska förutsättningar. Joachim Scherp har i sin studie av de ofrälse stånden 1660–1682 visat hur organisatoriska faktorer påverkade de ofrälse ståndens förmåga att driva politik. Likaså har jag i min avhandling om riksdagssuppliker visat att den frihetstida riksdagens utveckling måste förstås som grundad i institutionaliserade normer så väl som byråkratiska förutsättningar.¹⁴ Med andra ord visar Scherp och jag att vi måste ta hänsyn till den politiska praktiken. Organisationsformer, administrativ personal, kompetensutveckling och specialisering, och standardiserandet av arbetsprocedurer är givna faktorer för de som studerar tidigmodern statsformering.¹⁵ Sekreterare

Ingemar Carlsson, *Parti – partiväsen – partipolitiker 1731–43: Kring uppkomsten av våra första politiska partier* (Stockholm 1981); Kalle Bäck, *Bondeopposition och bondeinflytande under frihetstiden: Centralmakten och östgötaböndernas reaktioner i näringspolitiska frågor* (Stockholm 1984) s. 291–293; Jonas Nordin, "Frihetstidens radikalism", i Marie-Christine Skuncke & Henrika Tandefelt (red.), *Riksdag, kaffehus och predikstol: Frihetstidens politiska kultur 1766–1772* (Stockholm 2003) s. 55–72; Patrik Winton, *Frihetstidens politiska praktik: Nätverk och offentlighet 1746–1766* (Uppsala 2006); Karin Sennfeldt, *Politikens hjärta: Medborgarskap, manlighet och plats i frihetstidens Stockholm* (Stockholm 2011).

14. Scherp (2013); Martin Almbjär, *The voice of the people? Supplications submitted to the Swedish Diet in the Age of Liberty, 1719–1772* (Umeå 2016).

15. Se till exempel John Brewer, *The sinews of power: War, money and the English state, 1688–1783* (London 1989); Charles Tilly, *Coercion, capital, and European states, AD 990–1992* (Oxford 1992); Pär Frohner, *Kronans skatter och bondens bröd: Den lokala förvaltningen och bönderna i Sverige 1719–1775* (Stockholm 1993); Glete (2002); Mats Hallenberg, *Statsmakt till salu: Arendesystemet och privatiseringen av skatteuppbörden i det svenska riket 1618–1635* (Lund 2008); Hallenberg et al. (2008); Harald Gustafsson, *Makt och människor: Europeisk statsbildning från medeltiden till franska revolutionen* (Göteborg 2010); Magnus Linnarsson, *Postgång på växlande villkor: Det svenska postväsendets organisation under stormaktstiden* (Lund 2010).

och deras inflytande brukar där ses som en nyckelfaktor.¹⁶ Det är rimligen så att arbetets organisation också spelade stor roll i det frihetstida riksdagsarbetet och att studera bondeståndets sekreterare bidrar därför ytterligare till förståelse av riksdagens byråkratiska förutsättningar och utveckling som politisk arena.

Källmaterial, frågeställningar, disposition

Uppsatsen består av fyra delar. Del ett och två utgör en kollektivbiografi över de nio män som ockuperade sekreterarstolen och besvarar följande frågor: Vem blev bondeståndets sekreterare? Kunde bondeståndet påverka vem som blev sekreterare? Fanns det något partipolitiskt mönster i tillsättningen? De biografiska uppgifterna kommer från tidigare forskning, olika biografiska uppslagsverk och från Sten Landahls sammanställningar i de av honom transkriberade bondeståndets riksdagsprotokoll.

I den tredje delen undersöker jag i vilken utsträckning sekreteraren kunde styra bondeståndet. Detta gör jag utifrån att studera sekreterarens agerande i protokollen när bondeståndet krävde säte och stämma i det sekreta utskottet. Vilka möjligheter hade sekreteraren att styra ståndet?

I den fjärde delen tittar jag närmare på påståendet från tidigare forskning om att sekreteraren var till stor hjälp för ståndet. Vilka uppgifter hade sekreteraren? Information om sekreterarnas uppgifter och bondeståndets kansli har jag fått från tidigare forskning, Landahls ovan nämnda sammanställningar, och genom att söka efter relevanta uppslagsord i protokollens detaljerade sak- och namnregister.

Personerna på posten

Majoriteten (fem) av de nio män som innehade sekreterarposten arbetade åt riksrådet när de blev utnämnda.¹⁷ Av de fem tjänstgjorde Hiolman, Sebaldt och Paléen i justitierevisionen medan Heland och Westerhof befann sig vid inrikes civilexpeditionen. Dessutom var Troilius vid sitt utnämmande Arvid Horns presidentsekreterare och kanslist i kansli-

16. Anna-Brita Lövgren, *Handläggning och inflytande: Beredning, föredragning och kontrasingnering under Karl XI:s envælde* (Lund 1980); Svante Norrhem, *Uppkomlingarna: Kanslitjänstemännen i 1600-talets Sverige och Europa* (Umeå 1993); för en översikt av den internationella forskningen, se Paul M. Dover (red.), *Secretaries and Statecraft in the Early Modern World* (Edinburgh 2016).

17. Informationen i följande stycke kommer från samma källor som använts för tabell 1.

kollegium. En majoritet hade kopplingar till rådet eller rådsmedlemmar vilket talar för att de var medel för överheten att kontrollera bönderna. Av de övriga var Kock och Odhelius jurister som auskulterat vid Svea och Göta hovrätter, liksom Sebaldt och Paléen auskulterat vid Åbo hovrätt. Odhelius var före detta häradshövding med lagmans titel, Kock var disputerad vid Lunds universitet och verksam som vice häradshövding och auditor. Ohlin, frihetstidens sista sekreterare, var även han jurist med bakgrund som auskultant vid Svea hovrätt och hovrättsadvokat, 1756 erhöll han hovsekreterares rang. Sekreterarna hade alltså en bakgrund inom juridik och centralförvaltning. Efter att de innehaft sekreterarpositionen fortsatte de oftast att göra karriär inom förvaltningen. Två stycken, Heland och Paléen, adlades.

TABELL 1. *Bondeståndets sekreterare vid frihetstidens olika riksdagar.*

Riksdag	Sekreterare	Riksdag	Sekreterare
1720	Carl Hiolman	1746–47	Carl Fredrik Sebaldt
1723	Carl Hiolman	1751–52	Peter Westerhof
1726–27	Gustaf Heland	1755–56	Erik Johan Paléen
1731	Jacob Troilius	1760–62	Erik Johan Paléen
1734	Jacob Troilius	1765–66	Johan Kock
1738–39	Jacob Troilius	1769–70	Erik Johan Paléen
1740–41	Peter Westerhof	1771–72	Jonas Odhelius/Gabriel Ohlin
1742–43	Peter Westerhof		

Källor: Sten Landahl (red.), *Bondeståndets riksdagsprotokoll* [hädanefter BdP] I s. 4 not 1; BdP I s. 229; Henrik Ehrenkrona, "Troilius, Jacob" i *Svenska män och kvinnor*, 8. Toffteen-Ö (Stockholm 1955) s. 40; BdP IV s. 4 not 4; Birgitta Ericsson, "Sebaldt, Carl Fredrik" i *Svenskt biografiskt lexikon* [hädanefter SBL] 31. Rydbeck-Segerstedt (Stockholm 2002) s. 763–765; Ulla Johanson, "Paléen, Erik Johan af" i *SBL* 28. Odeberg-Pederby (Stockholm 1994) s. 559–560; BdP X s. 4 not 2; Hans Gillingstam, "Odhelius" i *SBL* 28. Odeberg-Pederby (Stockholm 1994) s. 56; BdP XII s. 7 not 3.

Kunde bönderna själva påverka sekreterartillsättningen? Även om grundlagen stipulerade att bönderna inte fick välja sin egen sekreterare kunde ståndet, som sagt, inte bli påtvingad någon. Dessutom deltog böndernas talman på talmanskonferensen där sekreteraren utsågs och förde ståndets talan. Talmanskonferenserna har inte lämnat efter sig protokoll men riksdagsprotokollen visar att bönderna var aktiva vid valet av sekreterare. Oftast kröntes böndernas egna förslag inte av framgång.

Bönderna protesterade förvisso framgångsrikt vid riksdagen 1720 mot adelns förslag på en adlig bibliotekarie men deras egen kandidat blev underkänd av prästeståndet. Hiolman blev till slut utsedd och återvände till posten år 1723, dock inte utan kontrovers eftersom han 1720 rivit sönder en bondeskrift om utökad kungamakt. De som var missnöjda med Hiolman föreslog förgäves en viss Abraham Dahléen. Dahléen er tappades senare med att ha hjälpt bönder att författa skrifter om stärkt kungamakt.¹⁸ Riksdagen 1740–1741 ville bönderna själva välja sekreterare, en som förstod dem och jordbruket, men förmanades av talmannen Olof Håkansson att talmanskonferensen skulle välja sekreterare. Bönderna nominerade likväl Troilius för en fjärde riksdag, men fick avslag från de andra talmännen som tillsatte Westerhof.¹⁹ Riksdagen 1746–1747 hade man återigen en egen kandidat, hovkvartermästaren Ludvig Ferdinand Pape som erbjudit sina tjänster, men fick nej.²⁰ Riksdagen 1755–1756 ville man att Westerhof skulle återvända en fjärde gång, men denne tackade nej på grund av hälsoskäl.²¹ Slutligen var talmannen Josef Hansson missnöjd vid 1765–1766 och 1771–1772 års riksdagar eftersom han ville ha en kanslist från centralförvaltningen.²² Till detta ska också läggas en parallell konflikt inom ståndet: finländska bönder efterfrågade vid flera riksdagar finskkunniga sekreterare och kanslister utan framgång på grund av övriga bönders motstånd.²³

Samtidigt hände det att bönderna fick igenom sina önskemål. Både 1734 och 1738–1739 önskade bondeståndet framgångsrikt att man återigen skulle få Jacob Troilius som sekreterare.²⁴ Dessutom ska tilläggas att bönderna inte uttryckte några önskemål, åtminstone inte som Landahl kunnat finna, vid sex av riksdagarna. Rimligtvis var man nöjd med sekreterarkandidaten vid dessa tillfällen, annars hade man protesterat som man gjorde annars.

18. BdP I s. 3–4; B. Lindén, "Dahléen, Abraham", i *SBL* 10. D'Albedyhlil–de la Gardie (Stockholm 1931) s. 648–649. Nordin (2003) s. 58.

19. BdP IV s. 4.

20. BdP V s. 4–5.

21. BdP VII s. 434.

22. BdP X s. 4; BdP XII s. 6 not 5.

23. Toivo J. Paloposki, *Suomen talonpoikaissäädyn valtiopäiväedustus vapaudenajalla* [De finska böndernas riksdagsrepresentation under frihetstiden, 1722–1772] (Helsingfors 1961) s. 466; Renvall (1967) s. 228–232.

24. BdP II s. 265–266; BdP III s. 3–4.

Hela eller delar av bondeståndet var alltså aktivt vid sekreterarvalet, men bara framgångsrikt när tidigare sekreterare nominerades. Även om bondeståndet var tvunget att anpassa sig till de övriga talmännens beslut verkar det ha varit ett mestadels acceptabelt arrangemang. Bondeståndet använde sitt veto endast en gång. Slutligen visar översikten att bondeståndet inte går att behandla som en aktör. Både vid 1723 och 1740–1741 års riksdagar splittrades ståndet i frågan, likaså när de finska bönderna ville ha en finskkunnig sekreterare. Olika bönder ville olika saker.

Det partipolitiska mönstret

Hittills har vi sett två mönster i tillsättningen av sekreterarposten. Sekreterarna var juridiskt och administrativt erfarna och hade ofta band till riksrådet. Bondeståndet anpassade sig oftast till talmanskonferensens beslut, deras egna kandidater blev sällan valda. Ett tredje, partipolitiskt, mönster går också att finna. Bo Hammarlund har i sin studie av riksdagen 1726–1727 argumenterat för att sekreteraren i bondeståndet, Gustaf Heland, var en viktig aktör i striden mellan Horn och det så kallade Holsteinska partiet. Han var en ivrig påhejare av Horns politik i ståndet och belönades följaktligen med befordran och adelskap.²⁵ Jag menar att detta mönster fortsatte under frihetstiden där sekreterarnas tjänsteperioder i stort sett sammanfaller med de partipolitiska skiftningarna från och med 1734. Den enda som överlappar är Troilius men även här är det rimligt att hans agerande går att förstå utifrån partiskiftningarna. År 1734 kämpade Troilius för att få bönderna att inte stödja Horns avskedsansökan från kanslipresidentposten medan han 1738–1739 försökte få bönderna att stödja licensieringen av Horn och fyra andra riksråd. Förklaringen står troligtvis att finna i den befordran han fick 1739 samtidigt som många i centralförvaltningen fick lämna sina poster.²⁶ Befordran var ett tack för hjälpen vid hattarnas regimskifte. År 1734 stödde han Horn, nästa riksdag stödde han Horns motståndare.

Vid riksdagen 1740–1741 ersattes Troilius av Westerhof. Han tjänstgjorde också vid riksrådet som nu dominerades av hattarnas ledarskikt. När den politiska balansen svängde över till mössornas fördel vid riksdagen

25. Bo Hammarlund, *Politik utan partier: Studier i Sveriges politiska liv 1726–1727* (Stockholm 1985) s. 98–101, 186, 191, 196, 206, 217.

26. BdP II 28/10 & 30/10 1734 s. 480–483; Carl Gustaf Malmström, *Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död till statshövelningen 1772, 2* (Stockholm 1895) s. 213–214; Ehrenkrona (1955) s. 40.

1746–1747 ersattes Westerhof av Sebaldt. Sebaldt hade lärt känna Samuel Åkerhielm vid Åbo Hovrätt och följde med honom till Stockholm 1738 som det nyutnämnda riksrådets handsekreterare. Riksdagen 1746–1747, när mössorna var på offensiven med Åkerhielm som utkristalliserad ledare, var Sebaldt bondeståndets sekreterare. Sebaldt var rimligen mössa redan då och var det garanterat på 1760-talet då han var borgarståndets talman vid de mössdominerade riksdagarna 1765–1766 och 1771–1772.²⁷ Efter mössornas debacle återvände Westerhof 1751–1752. Därefter var Paléen, med kontakter hos bland annat hattledaren C.F. von Höpken, sekreterare under de riksdagar som dominerades av hattarna.²⁸ Kock och Odhelius var mössor enligt Landahl respektive Hans Gillingstam.²⁹ Att sekreterarna fick sin post på grund av politiska lojaliteter visar även Ohlins tillträde till posten efter Gustav III:s statskupp. Bondeståndets sekreterare fick inte ha någon lojalitet till den gamla regimen. Med andra ord, vem som satt på sekreterarposten verkar ha avgjorts genom dennes politiska lojalitet, inklusive partipolitisk sådan.

Lika viktigt är att sekreterarens lojalitet i stort korresponderar med talmannens partiloyalitet från och med senast 1741. Olof Håkansson befann sig hos mössorna 1738–1741, hos hattarna 1741–1743, hos mössorna 1746–1747 och sedan återigen med hattarna 1751–1770. Kock och Odhelius var sekreterare 1765–1766 respektive 1771–1772, då mössan Josef Hansson var talman.³⁰ Med andra ord började både sekreterarposten och ordförandeposten att spegla partiställningen i riksdagen ungefär samtidigt. Partisimpatier förklarar också varför Hansson inte kunde få kanslister som sekreterare. Hattarna hade under mer än 20 års styre kunnat fylla centralförvaltningen med folk med band till dem, detta visade sig inte minst vid ämbetsmannastrejken 1768 som tvingade fram en urtima riksdag till hattarnas fördel.³¹

27. Birgitta Ericsson, "Arvid Schauw, Carl Fredric Sebaldt och partikampen i borgarståndet under frihetstidens slutskede", i Marie-Christine Skuncke & Henrika Tandefelt (red.), *Riksdag, kaffehus och predikstol: Frihetstidens politiska kultur 1766–1772* (Stockholm 2003) s. 144.

28. Johansson (1994) s. 560; Bengt Hildebrand, "Gezelius, Georg" i *SBL* 17, Geijer–Hall (Stockholm 1969) s. 108.

29. BdP X s. 4; Gillingstam (1994) s. 56.

30. För Håkanssons partiloyaliteter, se Arne Ström, "Håkansson, Olof", i *SBL* 19. Heurlin–Inge (Stockholm 1973) s. 574–576; för Hanssons lojaliteter, se Sten Carlsson, "Hansson, Joseph", i *SBL* 18. Hallardt–Heurgren (Stockholm 1969) s. 258–259.

31. Michael F. Metcalf, "Parliamentary sovereignty and royal reaction, 1719–1809", i Michael Metcalf & Herman Schück (red.), *The Riksdag: A history of the Swedish parliament* (New York 1987) s. 162.

Jag menar alltså, i likhet med Alexandersson och Ingers, att det finns ett tydligt band mellan sekreteraren i bondeståndet och partierna. Till skillnad från Alexandersson visar föreliggande uppsats att bandet uppstod lång tidigare än vid frihetstidens slut. Detta mönster är centralt för att förstå sekreterarpstens utveckling, eftersom partiernas uppkomst drastiskt förändrade sekreterarens förhållande till både bönderna och övriga politiska aktörer.

Innan 1734 och hattarnas inträde på den politiska arenan skulle sekreterarna framför allt hålla bondeståndets rojalism i schack. Därefter var bondeståndet med i det politiska spelet på mer jämlik basis genom sin röst vid riksrådslicensieringar, vilket också påpekats av Sennefelt.³² Det räckte inte med att hålla bönderna i schack, de behövde aktivt delta på ett önskvärt sätt. Enligt Johan Archenholtz drack flera bondeledamöter, bland annat vice-talmannen Olof Håkansson, te på morgnarna med hattledaren Gyllenborg och diskuterade taktik under riksdagen 1734.³³ Vare sig Archenholtz försökte visa att Gyllenborg duperade bönderna eller inte, visar han att böndernas politiska värde ökat; deras ledare fick delta i taktiska samtal. Som en konsekvens av ståndets ökade politiska värde utvecklades sekreteraren från att ha varit ett redskap i kampen mot enväldets återinförande till att också fungera som ett partipolitiskt redskap. Partiloyaliteten innebar dessutom att sekreteraren lärer sig med aktörer i bondeståndet som tillhörde samma gruppering, inte bara aktörer utanför ståndet. Talande är också att bönderna, när de ville ändra bestämmelserna för sekreterarvalet vid 1771–1772 års riksdag, föreslog att riksdagsordningen skulle stipulera att bondeståndet inte kunde påtvingas en sekreterare mot majoriteten av ledamöternas vilja.³⁴ Själva arrangemanget med att talmännen tillsammans utsåg en sekreterare var accepterat, däremot fick valet inte strida mot de partisympatier som dominerade i ståndet.

32. Sennefelt menar att partistriderna under 1730-talet ledde till att bönderna inkluderades i det sociala umgänget kring riksdagarna på ett annat sätt än tidigare, se Karin Sennefelt (2011) s. 281–282.

33. Johan Archenholtz, *Sagu-brott af 1734 Års riksdag i Stockholm*, i Ingemar Carlsson (red.) (Stockholm 2003) s. 109.

34. BdP XII 14/9 1771 s. 118

Sekreterarens möjligheter att påverka bondeståndet

Även om partierna aldrig uppstått kan man faktiskt fråga sig hur mycket sekreteraren någonsin kunde styra ståndet. Som vi noterade ovan menar Lagerroth att detta inte krävde större ansträngning från sekreteraren. Alexandersson menar däremot att sekreterarna fick vika sig för bondeståndets vilja i flera frågor, även då sekreteraren och talmannen agerade tillsammans. Men Alexandersson har heller inte haft något tydligt urval i frågorna han tittat på. Det fanns ingen motsättning mellan att sekreteraren ignorerade icke-konstitutionella frågor och samtidigt agerade konstitutionell övervakare.³⁵

Att få klarhet i frågan är emellertid komplext. Man måste rimligen välja en fråga som hela bondeståndet ställde sig bakom, som stred mot grundlagen och som var återkommande under frihetstiden. Att titta på bondeståndets agerande när det gäller utökad kungamakt, själva grundanledningen till att sekreteraren skulle skydda konstitutionen, har jag bedömt vara för komplicerat. År 1723 kan man nog säga att bönderna delade en gemensam syn på frågan, men allteftersom den blev sammanflätad med tillfälliga lojaliteter och politisk strategi, samtidigt som olika idéer om maktindelning uppstod, slutar frågan att vara lika enkel att studera.

Vi kan inte heller säkert utgå från protokollen för information om styrkeförhållanden i bondeståndets plena. De återger nämligen inte den diskussion som förekom.³⁶ Ofta är de bara beslutsprotokoll. Olof Håkansson föreslog exempelvis 1740 framgångsrikt att man skulle avskaffa vice-talmansposten, vilket gjorde Håkansson till ensam ledare för ståndet. Förslaget mötte inget motstånd trots att det gav honom mycket makt.³⁷ Beslutet hade redan förankrats i ståndet utanför plena, protokollet visar ett inkomplett stycke av ett större skeende. Huruvida bondeståndet alltid varit överens om att avskaffa vice-talmansposten vet vi inte, vi vet däremot att ståndet var det när omröstningen ägde rum och det är omröstningen som syns i protokollet.

35. Alexandersson (1975) s. 84, 87, 90–99.

36. För andra som diskuterat källvärdet av ståndens protokoll, se Gunnar Olsson, *Hattar och mössor. Studier över partiväsendet i Sverige 1751–1762* (Göteborg 1963); Ingvar Elmroth, "Den svenska riksdagens arbetsformer under frihetstiden", i Ulf Teleman (red.), *Det offentliga språkbruket och dess villkor i Sverige under 1700-talet* (Lund 1985) s. 107–108.

37. BdP IV 11/12 1740 s. 16.

Avsättning av riksråd är också problematiska måttstickor, utöver att de inte utgjorde grundlagsbrott. Händelserna kring Arvid Horns licensiering vid riksdagen 1738–1739 har ändå använts som belägg för sekreterarens inflytande av både Olsson och Lagerroth. Då möjliggjorde sekreteraren hattarnas maktövertagande genom att, med hänvisning till grundlagsbrott, hindra bönderna från att rösta på ett sådant sätt som hade räddat Horn och fyra andra riksråd från att avgå.³⁸ Emellertid menar jag att tolkningen av händelserna inte tar hänsyn till protokollens bristfällighet och de spänningar i ståndet som ändå kan skönjas. Det finns belägg för att flera ledamöter i ståndet, för det första, ville veta vad sekreteraren ansåg i frågan och, för det andra, höll med sekreteraren och inte ville rösta till stöd för de avsättningshotade riksråden, åtminstone sett till den bordlagda propositionen. Under debatten förmanade talmannen ståndet att respektera eventuella meningsskiljaktigheter om det uppstod några, vilket inte varit nödvändigt om talmannen inte befarade en hätsk debatt. Rimligtvis hade en sådan förekommit utanför plena. Den slutgiltiga skrivelsen som bondeståndet enades om var kritisk till riksråden men stödde inte en licensiering.³⁹ Dokumentet är uppenbarligen en kompromiss. Det är formulerat så att det går att läsa in både stöd och motstånd till den förestående avsättningen och representerar därmed de olika åsikter som fanns i bondeståndet. Skeendet illustrerar visserligen sekreterarens makt eftersom majoriteten av bondeståndet ursprungligen ville visa stöd till riksråden, men sekreteraren lyckades samtidigt inte få bondeståndet att stödja avsättningen. Dessutom saknas liknande exempel vilket visar att detta troligen var en isolerad händelse.

Ett lämpligt ämne för att testa sekreterarens inflytande är däremot bondeståndets upprepade försök att bli insläppta i sekreta utskottet. Som nämndes tidigare var bondeståndet konstitutionellt diskriminerat genom att det inte fick sitta med i det sekreta utskottet. Bönder ansågs inte kompetenta nog och ansågs oförmögna till att upprätthålla sekretessen. Bondeledamöter deltog dock emellanåt i utskottet när deras närvaro ansågs nödvändig, exempelvis när det gällde skatter och krig. De var flitiga gäster under åren 1740–1743, det vill säga före och under hattarnas ryska krig, och de inrikes oroligheter som följde. Stora sekreta deputationen utgjorde också ett andningshål. Den bestod av det sekreta utskottet

38. Olsson (1926) s. 73–79; Lagerroth (1934) s. 112–113.

39. BdP III 10–12/3 1739 s. 397–403.

kompletterat med bondeledamöter och hanterade specifika frågor som krävde böndernas närvaro. På dessa sätt kunde bönderna involveras i utskottets arbete utan att formellt tillerkännas rättigheten.⁴⁰

Böndernas närvaro var alltså villkorad, inte på något sätt garanterad och utgjorde ett undantag. Denna situation väckte frustration hos alla bönder, både före och efter partiernas uppkomst och oavsett partitillhörighet. Säte i utskottet går därför att se som en nyckelfråga där sekreteraren stod mot hela bondeståndet. Dennes förmåga att stävja böndernas agerande i just den här frågan säger väldigt mycket om de möjligheter sekreteraren hade att styra bondeståndet i stort.

Bondeståndet skrev inte mindre än 13 memorial och extraktprotokoll i frågan som kommunicerades med de andra stånden.⁴¹ Varenda en av dessa skrifter utmanade den rådande konstitutionen. Trots detta stötte endast fyra på patrull från sekreterarna och ingen hindrades från att spridas till de andra stånden.⁴² Inte nog med det, det var sekreterarens uppgift att författa skrifterna. Även om sekreteraren kunde lämna en reservation kunde han inte hindra bönderna i frågan, inte heller var någon av sekreterarna villiga att strejka.

Vid 1726–1727 års riksdag, exempelvis, menade bönderna att de borde få sitta med i utskottet. Sekreteraren gjorde då några ”nödige” påminnelser och påpekade att riksdagsordningen förbjöd dem från ett sådant deltagande och att bönderna skulle sprida hemligheter. Oavsett skulle de andra stånden rösta ned förslaget. Bönderna menade att de inte gått med på riksdagsordningen, och att sekreteraren hade fel om böndernas pålitlighet och om hur de andra stånden skulle rösta. Sekreteraren konstaterade att han hade gjort vad han kunnat men uppmanade bönderna att inte gå vidare med frågan.⁴³ Sekreteraren kunde alltså protestera, argumentera och till och med föreläsa, men inte stoppa bönderna.

40. Malmström (1895) s. 411; Carl Gustaf Malmström, *Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död till statshövelningen 1772*, 3 (Stockholm 1897) s. 114, 289; Lagerroth (1934) s. 31–57.

41. E. V. Montan (red.), *Ridderskapet och adelns riksdagsprotokoll [hädanefter RaP]*, II:2 13/2 1723 s. 321; BdP II 24/5 1734 s. 281–283, 28/5 1734 s. 295, 10/8 1734 s. 390–392, 14/8 1734 s. 399, 2/12 1734 s. 547; BdP III 1/6 1738 s. 21–23, 3/6 1738 s. 25–26; BdP V 27–28/8 1742 s. 26–28, 31/8 1742 s. 36, 5/11–5/12, 31/1 1743 s. 568–569, 23/2 1743 s. 193–194; BdP VI 13/10 1746 s. 68–69, 15/10 1746 s. 72–73, 8/11 1746 s. 109–110, 759–761; BdP VII 26/11 1755 s. 508, 861–863; BdP VIII 26/2 1761 s. 173–175, 776–777; BdP XII 5/6 1772 s. 796–797, 15/7 1772 s. 805–809.

42. BdP I 28/10 1726 s. 402–403; BdP III 26/5 1738 s. 14; BdP VI 13/10 1746 s. 68–69, 15/10 1746 s. 72–73, 8/11 1746 s. 109–110, 759–761; BdP VIII 26/2 1761 s. 173–175. Ytterligare skrifter i frågan författades men lämnades av olika anledningar aldrig plena.

43. BdP I 28/10 1726 s. 402–403.

Ännu allvarligare var läget vid 1746–1747 års riksdag. Bondeståndet hade åren innan upplevt flera framgångar. Vid riksdagen 1738–1739 fick man för första gången läsa sekreta utskottets instruktion, det vill säga dokumentet som dikterade de frågor utskottet skulle fokusera på under riksdagen.⁴⁴ Man fick även utse representanter till ständernas förvaltningsorgan så som ständernas bank och manufakturkontoret.⁴⁵ Som vi såg ovan fick bönderna vid nästa riksdag, 1740–1741, delta i utskottets arbete i och med att hattarna försökte säkra enhälligt stöd från riksdagen. Riksdagen 1742–1743 fick bönderna fullständig tillgång till utskottet på grund av det prekära läget i landet. Man drev dessutom igenom en fördelaktig men kortlivad skattereform.⁴⁶

Böndernas frammarsch mot slutet av frihetstiden har rätteligen uppmärksammats av tidigare forskning, men man har förbisett böndernas höga svansföring på 1740-talet. Landets allmoge upplevde rimligen att ståndet befann sig på en uppåtstigande kurva och vid riksdagen 1746–1747 verkar målet ha varit att kräva permanent plats i utskottet, åtminstone sett till många av de instruktioner bönderna hade med sig från sina väljare.⁴⁷ Inte heller ska det underskattas att bondeståndet i riksdagen leddes av flera skickliga politiker som Olof Håkansson, Johan Persson från Stora Tuna och Otto Olofsson Agorelius.

Riksdagen samlades i mitten av september 1746 och 2 oktober visar protokollen en viss osäkerhet bland bönderna.⁴⁸ De andra stånden hade varken bjudit in bönderna att välja sina utskottsrepresentanter eller skickat över utskottets instruktion. En deputation skickades till borgarståndet för att hämta utskottsinstruktionen men återvände tomhänt. Trots motstånd från talmannen bestämde sig bönderna för att inte delta i riksdagsarbetet förrän deras ledamöter blivit insläppta i utskottet. Om de nekades skulle de åka hem. Dagarna gick och 13 oktober fick man

44. BdP III 2/8 1738 s. 115, 9/8 1738 s. 120–121.

45. Se nästa avdelning om sekreterarens uppgifter.

46. Malmström (1897) s. 235–236.

47. Jämför BdP X 3/10 1746 s. 48 med Claréus (2003) s. 103. Claréus menar att bondeståndets väljare under frihetstiden drev på riksdagsböndernas offensiva agerande, vilket alltså inte stämmer. Frågan om säte och stämma i sekreta utskottet verkar ha varit en viktig fråga i många lokalsamhällen; se även Malmström (1897) s. 289.

48. Redogörelsen för händelserna vid riksdagen 1746–1747 bygger på BdP VI 2/10 1746 s. 42–46, 3/10 1746 s. 48, 8–10/10 1746 s. 57–61, 13/10 1746 s. 67–70, 15/10 1746 s. 72–73, 16/10 1746 s. 75–77, 18/10 1746 s. 82, 22/10 1746 s. 87–88, 25/10 1746 s. 96–99, 30/10 1746 s. 103, 8/11 1746 s. 109–110, 759–761, 21–22/11 1746 s. 125–129, 15/12 1746 s. 161–162, 17/12 1746 s. 172, 21/2 1747 s. 235; se även Malmström (1897) s. 289–294.

äntligen tag i instruktionen och beslöt sig på nytt för att satsa allt på ett bräde: bli insläppta i sekreta utskottet eller strejka. Nu ingrep sekreteraren och menade att agerandet var riskabelt och emot grundlagarna, men fick finna sig i att skriftligen formulera böndernas krav om inträde i sekreta utskottet. Den 16 oktober, efter två dagars bearbetning från talmannen och sekreteraren, började dock några ledamöter vackla och till slut röstade ståndet för att delta i riksdagsarbetet.

Den 25 oktober fick bönderna ett slutgiltigt nej från de andra stånden. En stor del av ståndet argumenterade då för att helt sonika lämna riksdagen. Andra tyckte den taktiken var för riskabel och föreslog framgångsrikt att sekreteraren skulle skriva ännu ett protokollsutdrag som krävde säte och stämma i utskottet. Sekreteraren, stödd av talmannen, protesterade och menade att de andra stånden skulle misstänka honom för att ha tubbat bönderna men fick svaret att han kunde lämna en reservation, vilket både han och talmannen i slutändan gjorde. Protokollet skickades iväg till de andra stånden 8 november utan resultat. Frågan väcktes igen vid flera tillfällen men majoriteten av bönderna verkade vid det här laget ha gett upp. Bondeståndets vidare arbete under riksdagen präglades av interna stridigheter och det skulle dröja till 1760-talet innan böndernas ställning i riksdagen återigen stärktes. Men, och detta är det centrala, detta var inte sekreterarens fel. Han hade nämligen förgäves försökt stoppa ståndet.

Sekreteraren kunde alltså inte stoppa bönderna från att kräva utskottsplats, rimligen inte heller i andra frågor där ståndet stod enat. I den mån sekreteraren kunde påverka bondeståndet är det heller inte befogat att se honom som en ensam kraft som drev bönderna framför sig än i ena riktningen, än i den andra. Det fanns olika viljor inom bondeståndet. Däremot är det tydligt att sekreteraren kunde utöva inflytande och faktiskt gjorde det. Rimligtvis är det därför de återfinns på de utländska ambassadörernas redovisningar över aktörer som fått penninggåvor.⁴⁹ Sekreteraren kunde påverka bondeståndets beslut, speciellt i frågor där bondeståndets ledamöter inte var överens inbördes, men hade det svårare att hindra bönderna från att hävda ståndsintressen likt representation i det sekreta utskottet.

49. Joh. Rich. Danielson-Kalmari, *Die nordische Frage in den Jahren 1746–1751: Mit einer Darstellung russisch-schwedisch-finnischer Beziehungen 1740–1743* (Helsingfors 1888) bilaga I s. 17–19; Hammarlund (1985) s. 191.

Vidare är frågan vad sekreteraren kunde vinna på att reta upp bönderna genom att så att säga stå i vägen, när det samtidigt var viktigt att de röstade rätt vid riksrådslicensieringarna och andra partifrågor. Möjligtvis utövade sekreteraren ett visst dämpande inflytande fram till 1734 men var i och med den riksdagen, då maktkampen mellan hattarna och Horn tog fart, tvungen att vara tillmötesgående för att i sin tur hålla ståndet lojalt mot Horn. Mycket riktigt var det också vid 1734 års riksdag som bönderna efter elva år och två riksdagars uppehåll återigen krävde tillträde till det sekreta utskottet.⁵⁰

Sekreterarna hade dessutom personliga skäl att hålla bondeståndet på gott humör. Om bönderna var nöjda med arbetsinsatsen kunde de rekommendera ekonomiska belöningar. Troilius fick vid 1738–1739 års riksdag en rekommendation om utökat arvode, Westerhof fick en likadan rekommendation 1740–1741 och Kock 1765–1766.⁵¹ Det låg alltså i sekreterarens intresse att göra ett bra arbete eftersom detta kunde resultera i löneförhöjning och om sekreteraren skapade ett förtroendekapital kunde han, som noterats tidigare, få återkomma. Riksdagen kontrollerade också en stor mängd tjänste- och befodringsärenden.⁵² En rekommendation från bondeståndet till en ledig post kunde mycket väl resultera i ett steg uppåt i karriären, något sekreterarna själva också var medvetna om.⁵³ Sekreterarna hade alltså mycket att vinna på att inte lägga krokben för ståndet och att göra ett tillfredsställande jobb.

Sekreterarens uppgifter

Sekreterarnas grundläggande uppgifter finns listade i 1723 års riksdagsordning.⁵⁴ Vid sidan av att guida bondeståndet rätt i grundlagsfrågor skulle sekreteraren föra protokoll och producera skrifter som kommunicerades utåt. Vikten av denna uppgift kan inte underskattas. Enligt Alexandersson var de flesta bönder under frihetstidens slutskede läskun-

50. RaP II:2 13/2 1723 s. 321; BdP II 24/5 1734 s. 281–283, 28/5 1734 s. 295.

51. BdP III 18/4 1739 s. 508; BdP IV 10/8 1741 s. 426–427; BdP X 14/10 1766 s. 1114–1115.

52. Per Edler, *Om börd och befodran under frihetstiden* (Stockholm 1915) s. 84; Ingvar Elmroth, *Nyrekryteringen till de högre ämbetena 1720–1809: En socialhistorisk studie* (Lund 1962) speciellt s. 48; Kaarlo Wirilander, *Officerskåren i Finland under 1700-talet: En socialhistorisk avhandling om den finska arméns officerare* (Stockholm 1964) s. 164–166, 218; Sten Carlsson, *Ståndssamhälle och ståndspersoner 1700–1865: Studier rörande det svenska ståndssamhällets upplösning* (Lund 1973) s. 63–65; Maria Cavallin, *I kungens och folkets tjänst: Synen på den svenske ämbetsmannen 1750–1780* (Göteborg 2003) s. 79–82; Almbjär (2016) s. 97–101, 173–177.

53. BdP II 19/10 1734 s. 461–463; BdP IV 27/8 1742 s. 27; Alexandersson (1975) s. 99.

54. 1723 års Riksdagsordning § 11 i Brusewitz (1916) s. 238–239.

niga, men alls inte lika många kunde skriva. För finska bönder existerade dessutom språkskillnader, först till riksdagen 1755–1756 fick bondeståndet en sekreterare som förstod finska. Innan dess agerade svenskkunniga finländska bönder tolkar. Med andra ord var många av bönderna beroende av andras skrivkunnighet, mer specifikt personer som Nils Erik Villstrand benämner som helt possessivt litterata. Det vill säga, personer som behärskade den relativt avancerade prosa som krävdes för att författa klagoskrifter med övertygande argumentation.⁵⁵ Sekreteraren var just en sådan person.

En annan grundläggande jobbuppgift var att komma med sakupplysningar. Både före och under frihetstiden var just sakkunskap något som bönderna ofta saknade och behövde tillägna sig genom utomstående. Under 1600-talet skedde detta ofta genom att bönderna skickade delegationer till de andra stånden, men under frihetstiden kunde man i stället ta hjälp av sekreterarna.⁵⁶ Dessa var, som vi såg ovan, kunniga i både juridik och förvaltning. Sekreteraren fick framföra ståndets åsikt i olika frågor och till och med leda bondedelegationer utsända till de andra stånden eller Kungl. Maj:t.⁵⁷ Sakupplysningarna torde ha utgjort sekreterarens bästa möjlighet till påverkan av bondeståndet, speciellt i frågor där ledamöterna generellt sett saknade förutfattade meningar.

Sist men inte minst skulle sekreteraren hjälpa bondeståndets ledamöter med deras besvär. Besvären var bondeståndets huvudsakliga sätt att utöva riksdagspolitik och ett besvär innehöll ett klagomål eller förfrågan. Varje riksdagsman hade med sig ett antal besvär från sitt valdistrikt. Väl på riksdagen delades besvären in i två kategorier, de allmänna och de enskilda. Hela bondeståndet ställde sig bakom de allmänna besvären medan de enskilda fortsatte att vara respektive riksdagsmans ansvar. De allmänna besvären skulle gälla frågor av allmän natur till skillnad från de enskilda, men gränsen var flytande och en fråga för politisk förhandling inom ståndet. De allmänna besvären handlades och beslutades av riksdagen medan Kungl. Maj:t skulle ta hand om de enskilda, även om det i praktiken fanns flera andra vägar för riksdagsmännen att få

55. Olsson (1926) s. 127; Paloposki (1961) s. 466; Renvall (1967) s. 228–232; Alexandersson (1975) s. 43–45; Nils Erik Villstrand, "Memorialets makt: Bonderiksdagsmän i det frihetstida Sverige som aktörer i en forskriftligad politisk kultur", *Historisk tidskrift* 134:2 (2014) s. 191–224.

56. Bäck (1984) s. 297–298; Scherp (2013) s. 100–101, 112.

57. Olsson (1926) s. 80; Renvall (1967) s. 281–282.

in enskilda besvär i riksdagen.⁵⁸ Under frihetstiden genomgick besvärsskrivandet en drastisk ökning: bondeståndets ledamöter lämnade in ungefär 200 besvär per riksdag i början av perioden, på frihetstidens sista riksdag inkom över 1 100 stycken.⁵⁹ Arbetet med besvären var alltså inte bara viktigt utan även arbetskrävande och sekreteraren var i högsta grad involverad genom att vara den som sammanställde ståndets allmänna besvär för godkännande i plena.⁶⁰

Dessa uppgifter var konstanta under hela frihetstiden. De förfinades emellertid och nya uppgifter lades till under vägens gång, inte minst att styra över ett ständigt växande kansli. Kansliets tillväxt har noterats av Ingvar Elmroth i förbigående, där han skriver att det gav bondeståndet "byråkratisk stadga", utan närmare redogörelse. Alexandersson har beskrivit dess expansion 1760–1772, men säger inget om utvecklingen under frihetstidens första 40 år.⁶¹

TABELL 2. *Bondeståndets kanslistorlek under frihetstiden*

Riksdag	Kanslipersonal	Riksdag	Kanslipersonal
1720	1	1746–47	2
1723	1	1751–52	4
1726–27	2	1755–56	6
1731	2	1760–62	7
1734	2	1765–66	7
1738–39	2	1769–70	8
1740–41	2	1771–72	13
1742–43	2		

Källor: BdP I s. 3–4, 99–100, 329–330; BdP II, s. 4, 265–266; BdP III, s. 4; BdP IV, s. 4–5; BdP V, s. 4–5; BdP VI, s. 4–5; BdP VII, s. 4, 8/2 1752, s. 115, s. 434; Alexandersson (1975) s. 68–70.

Som vi kan se i tabell 2 har Alexandersson därmed missat den utveckling som påbörjades redan på 1750-talet. Fram till dess utgjordes bondeståndets kansli nämligen mestadels av två personer, sekreteraren och ett biträde. Bitrådets roll verkar ha varit att renskriva ståndets utgående skrifter.⁶² På 1750-talet hände sedan någonting. Riksdagen 1751–1752

58. Se Almbjär (2016) s. 75–77, 137–143, 191–203 och där citerad forskning.

59. Bäck (1984) s. 136–137; Claréus (2003) s. 99.

60. Se exempelvis BdP I 18/2 1720 s. 8, 24/2 1720 s. 9, 30/9 1726 s. 375; BdP II 28/1 1731 s. 16; Olsson (1926) s. 75–76.

61. Alexandersson (1975) s. 68–70; Elmroth (1985) s. 100.

62. Se exempelvis BdP II 18/5 1738 s. 9; BdP IV 29/12 1740 s. 34; BdP VI 27/9 1746 s. 33; för bitrådets roll, se BdP IV 29/12 1740 s. 34.

slutade sekreteraren att främst vara protokollförare och ståndet antog på hans rekommendation och begäran Lars Hamrén som notarie. Ganska omedelbart antogs en kanslist till och några månader senare ytterligare en på grund av arbetsbördan.⁶³ Riksdagen 1755–1756 flyttade bondeståndet från den så kallade gillestugan, där man sammanträtt sedan 1620-talet, till det nya rådhuset (Bondeska palatset). De rymligare lokalerna tillät en ytterligare expansion.⁶⁴ Vid riksdagen 1771–1772 var kansliet som störst; inte mindre än 13 personer stod till ståndets förfogande.⁶⁵ Kansliet var då sju gånger så stort som det varit 25 år tidigare, en påtaglig expansion och byråkratisering av bondeståndets arbete.

Sekreteraren utnämnde sin egen personal och gick i god för deras sekretess, förutom vid sista riksdagen då talmannen presenterade och rekommenderade kanslipersonalen inför ståndet.⁶⁶ Vem som utnämnde kanslipersonalen säger dock inte så mycket om vem som faktiskt kontrollerade kansliet. För det första går det att se en del återkommande namn i rullorna. Främst Hamrén men även andra, exempelvis Erik Backmark och Gabriel Bethén, arbetade åt bondeståndet även om innehavaren av sekreterarposten skiftade. Hamrén var med på varenda riksdag 1751–1772. För det andra tjänstgjorde familj och släktingar till bondeståndets ledamöter i kansliet vid riksdagarna 1755–1756, 1769–1770 och 1771–1772.⁶⁷ Deras närvaro visar att även om det främst var sekreteraren som rekryterade och styrde kansliet så hade bönderna inflytande över vilka som fick tjänst där. Inte heller är det troligt att ledamöternas söner skulle arbeta i ett kansli som styrdes av någon som motarbetade bönderna.

Kansliet växte eftersom sekreteraren fick mycket mer att göra. Antalet besvär ökade och protokollen blev alltmer detaljerade. Dessutom lades nya uppgifter till de gamla under frihetstidens gång. Precis som för partipolitiken är 1734 ett nyckelår, då Olof Håkansson i december

63. BdP VII 24/9 1751 s. 20, 27/9 1751 s. 29, 8/2 1752 s. 115.

64. BdP VII s. 434, 16/10 1755 s. 446, 18/10 1755 s. 451, 20/10 1755 s. 454, 26/11 1755 s. 508, 20/2 1756 s. 568; Sten Landahl, *Bidrag till ståndsriksdagarnas historia* (Stockholm 1938) s. 134.

65. BdP XII 15/6 1771 s. 20–21, 20/6 1771 s. 24–25, 25/6, 1771 s. 32–33, 8/7 1771 s. 49, 15/7 1771 s. 56, 15/8 1771 s. 84.

66. Se till exempel BdP I 22/9 1726 s. 353, 4/10 1726 s. 378; BdP II 20/5 1734 s. 276–277; BdP VI 27/9 1746 s. 33; BdP VII 20/10 1755 s. 454; BdP XI 1/5 1769 s. 32; Alexandersson (1975) s. 69; BdP XII 15/6 1771 s. 7, 20/6 1771 s. 21, 25/6 1771 s. 24–25, 26/6 1771 s. 32–33, 8/7 1771 s. 49, 15/7 1771 s. 56, 15/8 1771 s. 84.

67. Se noterna till tabell 2.

beklagade att bondeståndet inte litade på Troilius, tubbade därtill av utomstående. Håkansson ansåg att Troilius av effektiviseringsskäl borde få tillgång till ståndets rudimentära arkiv för att ordna det så att det höll samma standard som hos övriga stånd. Som det var nu låg handlingarna i oordning i en kista, i viss mån fuktskadade. Förslaget vann till slut bifall och sekreteraren fick i och med detta tillgång till handlingarna på ett sätt som de tidigare sekreterarna inte haft, samtidigt som han iordningställde ståndets arkiv.⁶⁸ Enligt sin slutrapport hade Troilius ordnat arkivet i olika akter och handlingar, folierat och registrerat dem, samt bundit in handlingarna.⁶⁹ Han hade, med andra ord, gjort arkivet användbart på ett sätt som det inte varit tidigare.

Detta skeende ska inte underskattas. Genom att dra nytta av sekreterarens kunskaper i arkivering och organisation effektiviserade bondeståndet sitt riksdagsarbete. Allteftersom varje riksdag genererade nya handlingar engagerades återigen sekreterare eller annan kanslipersonal att inordna dem i arkivet.⁷⁰ Detta var en signifikant utveckling. Innan frihetstiden hade bondeståndet inte ens fört protokoll eller haft ett arkiv, från och med 1734 befann man sig på samma nivå som de andra stånden.⁷¹

Bondeståndet drog också nytta av kanslipersonalens kompetens mellan riksdagarna. Mellan 1734 och 1738 representerade Troilius bönderna i riksens ständers kommission över reduktions- och likvidationsverken, vars uppdrag var att slutföra Karl XI:s reduktion.⁷² I och med riksdagen 1738–1739 fick bondeståndet ha en representant i riksdagens förvaltningsapparat i form av en ledamot i riksens ständers kontor och en i ständernas manufakturkontor. Ständernas kontor förvaltade statsskulden och bondeståndet fick därigenom en fullmäktig som skänkte ståndet ökad insyn i riksfinansiella frågor. Manufakturkontoret var, som namnet antyder, ansvarigt för att stödja svensk manufakturvärdnad. Ståndets representant blev i båda fallen Jacob Troilius. Efter dennes bortgång fortsatte posten att fyllas av kanslipersonal som därmed fick ansvar för att föra böndernas talan mellan riksdagarna.⁷³

68. BdP I 4/10 1726 s. 747; BdP II 9/12 1734 s. 567, 13/12 1734 s. 589–590; Olsson (1926) s. 72.

69. Pronotarien Jacob Troilii relation om ståndets akter, BdP III s. 515.

70. Se till exempel BdP VI 27/9 1746 s. 32, 15/12 1747 s. 749; BdP IX 17/6 1762 s. 480; BdP XI 28/9 1769 s. 229–230.

71. Scherp (2013) s. 100–101.

72. Olsson (1926) s. 80; Cristina Prytz, *Familjen i kronans tjänst: Donationspraxis, förhandling och statsformering under svenskt 1600-tal* (Uppsala 2013) s. 28–29.

73. BdP III 8/11 1738 s. 235; BdP IV 10/8 1741 s. 199; BdP V 10/9 1743 s. 478, 15/9 1743 s. 500; BdP VI s. 4 not 4; BdP VII 22/10 1756 s. 841; Johan Axel Almquist, *Kommerskollegium och rik-*

Kanslipersonalen var dessutom en resurs för bönderna i riksdagens olika utskott. Paléen, som var sekreterare 1755–1762 och 1769–1770, satt med som bondeståndets biträde i olika deputationer, bland annat allmänna besvärdeputationen. När Paléens närvaro vid riksdagen 1760–1762 ifrågasattes av några adelsmän framhärddade bondeståndets talman att detta var något som ståndet självt fick besluta om. Senare samma riksdag uttalade bönderna förtroende för Paléens insats och menade att han kunde vara till stor hjälp i frågor som rörde allmogens välfärd genom sina juridiska kunskaper. När sekreteraren inte hade tid utsågs annan kanslipersonal att sitta i allmänna besvärdeputationen.⁷⁴ Det verkar även som att notarien Hamrén övertagit sekreterarens roll i uppsättandet av besvären under slutet av frihetstiden.⁷⁵

Den ökade arbetsbördan genererade därutöver en specialiseringstendens i kansliarbetet. Riksdagen 1726–1727 antogs en biträdande sekreterare, 1771–1772 antogs två handläggare av de allmänna besvären, en notarie som huvudsakligen tjänstgjorde i allmänna besvärdeputationen, en arkivarie, fem kanslistor och en finskspråkig tolk, samt två protokollförande notarier.⁷⁶ Liksom sekreterarna kunde övrig kanslipersonal också få rekommendationer av bondeståndet. Åren 1762 och 1770 rekommenderades riksdagen att belöna notarien Hamrén för lång och trogen tjänst.⁷⁷

På så sätt kom kansliet och sekreteraren att bli oundgängliga resurser för bondeståndet. Även om tanken med sekreterartillsättningen hade varit att passivisera bondeståndet blev sekreteraren en mobiliserande faktor i det politiska arbetet. Genom att sekreterarna nästan genomgående hade band till rådet försåg man bönderna med skolade och kunniga byråkrater. Från slutet av frihetstiden finns uttalanden från bönder där sekreteraren beskrivs som talmannens högra hand och lika viktig som talmannen.⁷⁸

Framväxten av kansliet som en politisk resurs för bondeståndet måste även tas i hänsyn när man diskuterar böndernas politiska fram-

sens ständers manufakturkontor samt konsulsstaten: Administrativa och biografiska anteckningar (Stockholm 1912–1915) s. 335–336; Johansson (1994) s. 559.

74. BdP VIII 22/1 1761 s. 112–113, 115, 19/2 1761 s. 155–156; BdP XI s. 5, 24/1 1770 s. 507; BdP XII s. 7.

75. BdP XII 15/6 1771 s. 21.

76. BdP XII s. 7.

77. BdP XI 9/1 1770 s. 732–733.

78. Alexandersson (1975) s. 88–99.

marsch mot slutet av frihetstiden. Tidigare forskning har påpekat att denna frammarsch berott på en politisk mognad, förändrad självbild, en nyvunnen självmedvetenhet och förändringar på det lokala planet.⁷⁹ Politisk skicklighet framhävs emellanåt också men utan att ta hänsyn till sekreteraren och kansliet som variabler. Kalle Bäck har, till exempel, symptomatiskt nog framför allt fokuserat på talmännen när han studerat bondeståndets förmåga att hävda sig.⁸⁰ Böndernas byråkratiska maskineri, bestående av män med erfarenhet från både rättsväsendet och förvaltningen, har förbisetts. Byråkratin utgör i min mening en avgörande förklaring till varför böndernas offensiv vid riksdagen 1746–1747 gick i stöpet medan offensiven under slutet av frihetstiden var så framgångsrik att den krävde en statskupp för att stoppas. Kansliets expansion bekräftar, slutligen, Patrik Wintons tes om att 1750-talet medförde tydliga förändringar för hur det politiska arbetet i riksdagen bedrevs.⁸¹

Slutsatser

I den här uppsatsen har jag undersökt bondeståndets sekreterare under frihetstiden, både de som bekläde posten och hur posten i sig utvecklades över tid. Resultaten har för det första bäring på diskussionen om böndernas politiska inflytande under tidigmodern tid. Undersökningen visar att vem som satt på sekreterarposten i stor utsträckning låg utanför bondeståndets kontroll. De hade vetorätt men var tvungna att acceptera någon som föreslogs av de andra talmännen. Sekreteraren lade sig dessutom i deras politiska debatter och var långt ifrån ett passivt administrativt verktyg, tvärtom kunde han utöva inflytande. Tillsättningen av sekreteraren innebar ett förmynderi från de andra stånden.

79. Carl Gustaf Malmström, *Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död till statshvälfningen 1772*, 6 (Stockholm 1901) s. 319; Ingers (1948) s. 83; Alexandersson (1975) s. 211; Bäck (1984) s. 294; Pär Frohnert, "Administration i Sverige under Frihetstiden", i Yrjö Blomstedt (red.), *Administrasjon i Norden på 1700-talet* (Oslo 1985) s. 248; Peter Aronsson, *Bönder gör politik: Det lokala självstyret som social arena i tre Smålandssocknar, 1680–1850* (Lund 1992) s. 325–327; Karin Sennefeldt, *Den politiska sjukan: Dalupproret 1743 och frihetstida politisk kultur* (Hedemora 2001) s. 311–312; Anders Claréus, "Primitiva bönder? Något om allmogens syn på statsmakt, politik och nation under 1700-talet", i Åsa Karlsson & Bo Lindberg (red.), *Nationalism och nationell identitet i 1700-talets Sverige* (Uppsala 2002) s. 35–47; Michael Roberts, *Sverige under frihetstiden: 1719–1772* (Stockholm 2003) s. 219, 267; Claréus (2003) s. 96, 99–102.

80. Bäck (1984) s. 296–297.

81. Winton (2006) s. 305.

Samtidigt kan vi inte förstå sekreterarposten om vi uteslutande behandlar den som en förmyndarpost. Sekreteraren förmodade inte någon gång under frihetstiden hindra bönderna från att ansöka om inträde i sekreta utskottet, trots att det var ett grundlagsbrott. I den mån sekreteraren någonsin hade ett dämpande inflytande minskade det efter 1734, då det blev viktigare att hålla bönderna på gott humör i och med att de hade rösträtt vid riksrådslicensieringar. För första gången sedan tidigt 1600-tal låg sekreterarens primära lojaliteter inte hos utomstående, utan också hos personer inom ståndet. År 1734 utgjorde därmed ett brott i utvecklingen. Sekreteraren var dessutom en viktig administrativ och juridisk resurs för bönderna, under och mellan riksdagarna, både i plena och i utskotten. Med sekreteraren och det kraftigt expanderade kansliet som stöd var bönderna mer än väl utrustade för sin politiska offensiv vid slutet av frihetstiden.

En analys av bondeståndets sekreterare under frihetstiden visar därmed tydligt på komplexiteten i frågor om makt, politiskt inflytande och hierarki. Denna komplexitet rymms inte i dikotomier som tvång och interaktion. Bönderna interagerade med resten av riksdagen hela frihetstiden men under markant skiftande omständigheter. I den mån det löpte en konfliktlinje mellan bondeståndet och resten av riksdagen innan 1734 komplicerades den därefter av en ny konfliktlinje som gick inom vart och ett av stånden. Detta gagnade bönderna. Vidare visar undersökningen att riksdagens förmyndarstrukturer paradoxalt nog kunde stärka bönderna. Avsiktligt eller oavsiktligt fick bönderna tillgång till byråkratiskt och juridiskt erfarna tjänstemän genom att man tillsatte parti- eller regimtrogna sekreterare från framför allt centralförvaltningen. Bönderna kontrollerade inte sin egen sekreterartillsättning, men arrangemanget säkrade dem samtidigt byråkratisk personal med en svåröverträffad kompetensnivå. Priset för tillgång till den kompetensen var dock att bönderna accepterade sekreterarens tydliga inflytande i ståndets arbete, även om kostnaden minskade allteftersom böndernas ställning stärktes i riksdagen.

Undersökningens resultat pekar vidare på problem med interaktionsbegreppet, något som Peter Ericsson och jag själv nyligen har diskuterat på olika sätt: undersåtar och överhet var inbegripna i en pågående interaktion, men den pågick utifrån ofta drastiskt ojämlika styrkepositioner och inkluderade inte samhällets lägre skikt i nämnvärd utsträck-

ning.⁸² Med andra ord fanns typer av interaktion som inte alls var speciellt inkluderande eller tillmötesgående. Framför allt Ericssons påpekande är värt att begrunda. Ingen kan förneka att bönderna genom riksdagen erbjöds interaktion med och inflytande på övriga stånd och rikets centrala beslutshavare. Samtidigt går det inte att förneka att deras medverkan i praktiken var begränsad. Sekreteraren tillsattes av utomstående och bönderna uteslöts från det sekreta utskottet med det explicita syftet att se till att de inte utmanade den rådande politiska ordningen och lämnades utanför viktiga beslut. Misstänklighöret av bondeståndets politiska kompetens och pålitlighet stod att finna i klartext i riksdagsordningen, kanske med god anledning sett till böndernas välkända rojalism – vare sig den var äkta eller spelad. Riksdagens organisation var riggad till deras nackdel och en huvudanledning till att bönderna långsamt och mödosamt kunde kämpa sig till en något så när jämlik position var aktionsutrymmet som partiernas uppkomst skapade. Då kunde övriga aktörer inte hålla tillbaka bönderna på samma sätt.⁸³

Möjligen skulle artikelns resultat gå att förklara tydligare om man följer Nils Erik Villstrands tanke om att behandla tvång och interaktion som poler snarare än dikotomier, där alla forskares resultat i praktiken befinner sig någonstans däremellan.⁸⁴ Villstrands påpekande är rimligt och dessutom mer rättvisande mot forskares faktiska resultat än att dela in dem i strikta fack.⁸⁵ Likväl passar artikelns resultat inte oproblematiskt in i en sådan modell heller, eftersom bondeståndets position kan beskrivas i både interaktionstermer och tvångstermer, om än i varierande grad beroende på om man studerar bönderna före eller efter 1734. Villstrands tanke förutsätter att forskaren eller dennes resultat befinner sig på ett ställe mellan polerna, inte vid flera samtidigt.

82. Peter Ericsson, "Mordet på fogden Warenberg: Väldsam interaktion mellan stat och lokalsamhälle i Karl XII:s Sverige", i Peter Ericsson *et al.* (red.), *Allt på ett bräde: Stat, ekonomi och bondeoffer; en vänbok till Jan Lindegren* (Uppsala 2013) s. 257–270; Almbjär (2016) s. 2, 236–237.

83. Som Jonas Nordin träffande påpekat föreställde sig skaparna av frihetstidens statskick att de politiska striderna skulle löpa mellan råd, kung och riksdag, inte inom de olika statskropparna, se Nordin (2003) s. 59.

84. Nils Erik Villstrand, "Monolog eller dialog? Den tidigmoderna svenska staten i möte med sina undersåtar", *Historisk Tidskrift för Finland* 102:3 (2017) s. 458–479.

85. Två exempel på studier som problematiskt nog brukar läggas i tvångsfacket, men som egentligen uppvisar interaktionens mångfald, är Sven A. Nilsson, *De stora krigens tid: Om Sverige som militärstat och bondesamhälle* (Uppsala 1990); Martin Linde, *Statsmakt och bondestånd: Allmoget och överheten under stora nordiska kriget* (Uppsala 2000).

Diskussionen fortsätter, med andra ord. Jag tror att den skulle berikas av fler undersökningar av det politiska spelets institutioner och organisation, speciellt sett till den här undersökningens resultat. För det första har jag visat att partierna utgör en viktig strukturell förklaringsfaktor för frihetstidens politiska utveckling. Inte bara på ett retoriskt plan eller i form av maktkamp mellan olika grupperingar, utan också då partistridigheterna oavsiktligt rubbade riksdagens institutionella förutsättningar som gynnade bondeståndet. För bondeståndets del vill jag påstå att partiernas framväxt var en välsignelse och detta utöver att den partipolitiska debatten involverade en växande andel av Sveriges befolkning i det politiska samtalet.⁸⁶

För det andra understryker resultaten vikten av att studera det politiska arbetets organisatoriska förutsättningar. Som Elmroth påpekat skänkte sekreteraren bönderna en byråkratisk stadga men till vilken grad har tidigare inte undersökts, då tidigare forskning betonat mer abstrakta variabler som förklaringsfaktorer till böndernas offensiv vid slutet av frihetstiden så som politisk skolning och självbild. Även om sådana faktorer är relevanta att studera så underlättades böndernas agerande kraftigt av det allt större och diversifierade kansli de kunde förlita sig på. Att de själva upplevde det så är också tydligt. Till skillnad från inflytande- och partidiskussionerna är frågan om politikens byråkratisering på ett tydligt sätt mer framåtsyftande och nyskapande. Hade bondeståndets byråkratisering motsvarigheter i de andra stånden? Vilka specifika arbetsuppgifter hade de olika kanslitjänstemännen? Var deras kommanderingar i de olika utskotten ett sätt för bondeståndet att överbrygga den frihetstida riksdagens spretighet och överskådlighet? Och vilka andra processer av ökad kompetensförsörjning, specialisering och byråkratisering står att finna i plena och utskott? Frågan om bondeståndets sekreterare öppnar alltså upp ett vidare forskningsfält med många luckor, relevant inte bara för frihetstiden och bönderna utan för politisk historia i stort.

86. Malmström (1895) s. 244–245; Fredrik Lagerroth, *Frihetstidens författning: En studie i den svenska konstitutionalismens historia* (Stockholm 1915) s. 315; Erik Bodensten, *Politikens drivfjäder: Frihetstidens partiberättelser och den moralpolitiska logiken* (Lund 2016).

Not a nine-to-five kind of job: The function and influence of the secretary of the peasant estate in the Swedish Riksdag in the Age of Liberty 1720–1772

Previous research has deemed the secretary of the peasant estate in the Swedish Riksdag of the Age of Liberty an important figure. Yet, historians have not scrutinized the secretaries, their function, or their influence over the peasantry. This article examines the incumbents, their ability to guide the peasant estate and vice versa, and their political and bureaucratic function in the Age of Liberty. The results have bearing on discussions about the peasantry's political influence in the early modern era, on the significance of parties in the Age of Liberty, and on the relationship between bureaucracy and politics within the early modern Diet.

The results show that most of the secretaries had ties to the Council of the Realm, with education in and experience of legal and administrative matters. Secretaries were meant to control the peasantry but cannot be exclusively understood as an instrument for oppression or a facilitator of political mobilization; they served both purposes at the same time, although the emphasis varied over time and between issues. The results thus emphasize the complexity of political interaction in early modern Sweden. Additionally, the changing function and role of the secretary was very much caused by party struggle. Parties are, therefore, key in understanding the peasantry's political influence and position in the Age of Liberty. Lastly, the article reveals a rapid bureaucratization of the peasantry's political activities from the 1750s onwards. The chancery expanded manifold and diversified its tasks. This process played an important role in the peasantry's political mobilization towards the end of the period but has previously been largely unacknowledged.

Thus, the article's results contribute to a vast, important, but generally understudied research field. Bureaucratization and specialization processes in politics are not only of relevance for the study of the peasantry and the Age of Liberty, but for the study of political history in Sweden and the world at large.

Keywords: Eighteenth Century, Sweden, Riksdag, Peasants, Secretaries, Bureaucratization, Political history